

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖS KALBOS JUNGtukas *JOG*

J. ZUKAUSKAITE

Dabar lietuvių literatūrinėje kalboje jungtukas *jog*, būdamas lygiareikšnis su jungtuku *kad*, vartojamas prijungiamajame sakinyje pakaitomis su *kad*. Tik jungtuką *jog* visada galima pakeisti jungtuku *kad*, o jungtuką *kad* ne visada atitinka jungtukas *jog*.

Jis yra visiškai bespalvis, vienas pats neturi jokios leksinės prasmės ir labartinėje lietuvių kalboje sutinkamas šalutiniuose veiksnių, tarinio, papildinio, pažyminio ir būdo aplinkybės sakiniuose; palyginti labai retais atvejais juo jungiami priežasties aplinkybės sakiniai.

Tačiau mūsų klasikų raštuose jungtukas *jog* yra retai vartojamas. Pvz., A. Venclova, V. Krėvė šį jungtuką tevirtuoja tada, kai pagrindiniame sakinyje jį atliepia įvardis *toks*, *-ia* arbarieveiksmiai *tiesk*, *taip* (šalutiniuose arinio, pažyminio, būdo aplinkybės sakiniuose). Ir prof. J. Balčikonio pasakų vertimuose jungtukas *jog* vartojamas tik su atliepiamaisiais žodžiais *oks*, *-ia*, *taip*, *tiesk*, nors Anderseno pasakų vertime (1957) yra trys sakiniai, kur *jog* jungia papildinio šalutinius sakinius be minėtų atliepiamųjų žodžių (12, 130, 151 psl.). Bet ir čia jungtukas *jog* vartojamas nenuosekliai: su atliepiamaisiais žodžiais *toks*, *-ia*, *taip* yra pasakomas ir jungtukas *kad*.

Salomėjos Nėries „Poezijos“ I tome (1946) jis tėra pavartotas 5 kartus; etokas ir P. Cvirkos, A. Vienuolio ir kt. raštuose, o K. Donelaitis šio jungtuko visai nevartojo. Tuo tarpu daugiausia jį randame Žemaitės kūryboje. Ypač „Raštų“ 1948 metų leidime, kuris sudarytas pagal jos rankraščius; 1956—1957 metų leidime kai kurie *jog*, redaguojant tekstą, yra pakeisti kitais jungtukais. Tačiau ir Žemaitės raštuose (taip pat ir jos rankraščiuose) jungtukas *jog*, nors ir labai dažnas, be jokio skirtumo vartojamas pakaitomis su jungtuku *kad*: matyt, Žemaitė kokio jų vartosenos skirtumo neįjautė. Anksčiau rašiusieji žemaičiai rašytojai jungtuką *jog* taip pat vartoja dažniau negu *kad*. Ypač nuosekliai ir dėsningai jungtukus *jog* ir *kad* vartoja S. Daukantas: jungtukas *kad* vartojamas tik laiko (*kad-kada*), tikslo-siekimo (*kad-idant*), sąlygos (*kad-jei(gu)*), nuolaidos (*kad ir-nors*) aplinkybių šalu-

tiniuose sakiniuose ir be išimties su tokiais šalutiniais papildinio sakiniais, kurie yra valdomi pagrindinio sakinio kilmininkinių veiksmažodžių (*geidauti, maldauti, pabūgti...*) arba tokių veiksmažodžių, kurie reiškia įsakymą, liepimą. Pvz.:

1. Tyszkiewiczze... pabuga *kad* nepaliktum nekokios wiskupistes. *Zem. vysk., 1, 161.*
2. Isakie *kad* ne węn is, bet ir jo ipiedinėj giwentum Warniusi. *Zem. vysk., 1, 50.*

Visais kitais atvejais, kur dabar *kad*, S. Daukanto ir M. Valančiaus raštuose vartojamas *jog*.

Vienoje S. Daukanto rankraščio vietoje yra pataisyta iš *kad* į *jog*. Tai verčia manyti, kad dėsningas skirtumas tarp jų vartosenos dilo, nes čia paties autoriaus nenuosekliai ištaisyta: „...Dieltoгы atėjau itą kraszta mokitis, *kad* pagrižys galieczio buty geru wiru“. S. D., *rankr., 23*. Rankraštyje *kad* yra perbrauktas ir ta pačia rašysena užrašyta *jog*. Nors pagal visus kitus panašius atvejus čia ir turėjo likti *kad* (šalutinis siekimo aplinkybės sakiny), bet šis pataisymas rodo, kad įprastinis *jog* buvo daug plačiau vartojamas, negu *kad*. Daugiau tokių nenuoseklumų nei S. Daukanto, nei M. Valančiaus raštuose nepastebėta.

Panašiai, nors ne taip nuosekliai, *jog* vartojamas maždaug tuo pat metu leistuose L. Ivinskio kalendoriuose (1847—1864), J. Dovydaičio knygoje „Šiaulėniškis senelis“, J. Rupeikos vertime „Jonas iš Svisločės“. Bet tuo metu rašę aukštaičiai rašytojai arba visai *jog* nevartojo, išsiversdami tik su jungtuku *kad* (V. Zagurskis-Ažukalnis), arba *jog* vartojo lygiagrečiai su *kad* (A. Tatarė, M. Akelaitis, A. Savickis). Pvz., A. Tatarės „Pamoksluose išminties...“ tėra 7 sakiniai su *jog*. Aiškaus skirtumo tarp *jog* ir *kad* nerodo nė senieji mūsų raštai. O D. Kleinas savo 1653 m. gramatikoje pataria tam tikrais atvejais geriau vartoti *kad*. Gramatikos 174 psl. skaitome: „*Kada, kad* eleganter ponitur pro *jog* post partikulam intendendi taip“¹.

Šiuo metu jungtukas *jog* raštuose yra labai dažnai vartojamas pakaitomis su *kad*, nors šnekamojoje kalboje jo beveik negirdime. Jo vartojimu domėtasi ir anksčiau. 1938 m. „Gimtojoje kalboje“ (9 sąs., 138 psl.) sakoma, kad, sakinius jungiant, *jog* vartotinas ten, kur pagrindiniame sakinyje jį atliepia jungiamieji žodžiai *toks, -ia, tiek* (šalutiniuose tarinio ir būdo aplinkybės sakiniuose), nors kartu konstatuojama, kad dažniau *jog* vietoje pasakomas *kad*.

K. Būgos ankstyvesniuose raštuose jungtukas *jog* bemaž nesutinkamas. J. Jablonskio raštuose jis yra vartojamas lygiagrečiai su jungtuku *kad* — matyt, daugiau vadovautasi jungiamų žodžių garsų skambumu. Palyginime mūsų raštuose vartojamus jungtukus *kad* ir *jog* gretiminiuose sakiniuose:

1. Anglys ir pelenai, kurių randam urvinių žmonių būstuos, aiškiai mums rodo, *kad* jų turėta reikalo su ugnimi. *Urv. žm., 37.*

1. Visos tos apvalkalo ir buities smulkmenos rodo, *jog* urvinio žmogaus gyventa taip, kaip gyvena S. Amerikos indėnai. *Urv. žm., 39.*

¹ Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, V., 1957, 270 psl.

2. Tuo remdamiesi galim spėti, *kad* jie ir būsimąjį gyvenimą tikėję. *Urv. žm.*, 48.

3. ...Tik parnešk man tokią, *kad* išlenkta dar. *V. Kr.*, 83.

4. Sakiau, *kad* sučiupsiu tą velnią. *Z.*, 1, 237.

5. Vylėsi, *kad* po tokios speiguotos žiemos pavasaris kaip iš maišo išlįs. *Z.*, 1, 287.

6. Juto, *kad* jį kažį koks sunkumas slėgia ir spaudžia prie žemės. *Z.*, 1, 206.

7. Saulės spindulys... yra *toks* galingas, *kad* prikelia iš miego visa, kas gyva. *J. B.*, 315.

8. ...Liesi arkliai ir be to bėgo *taip* greitai, *kad* nuo jų kamuoliais virto garas. *J. B.*, 271.

2. ...Galima spėti, *jogei* senų senovės Europos gyventojai vasarą smilkdavo palapinėse. *Urv. žm.*, 57.

3. Aš lau surišau tokią, *jog* visai vasarai užleks. *V. Kr.*, 82.

4. Sakiau, *jog* ne Jonukui Katrė. *Z.*, 1, 70.

5. Bet vis dar vylės, *jog* atvirs į prolą, nes motina *taip* tvirtino. *Z.*, 1, 280.

6. Juto, *jog* reikia raminti, reikia paguosti nuliūdusią Magdelę. *Z.*, 1, 146.

7. Šie buvo *tokie* turtingi, *jog* jų kišenės beveik plyšo nuo aukso. *J. B.*, 116.

8. Buvo *taip* šalta, *jog* jos kvėpuojamas oras iš burnos virto į baltą rūką. *J. B.*, 251.

Šie pavyzdžiai tik patvirtina, kad esminio skirtumo tarp jungtukų *kad* ir *jog* nėra, nors šnekamajai kalbai būdingesnis jungtukas *kad*. Tačiau, palyginę daugiau tekstų, galėtume ir tokias išvadas padaryti: 1. Dabartinei lietuvių kalbai labiau įprastas jungtukas *kad*; *jog* labai dažnas tik raštuose, todėl jo vartojimas teikia sakinio minčiai tam tikro deklaratyvumo. 2. Jungtukas *jog* dažniausiai yra vartojamas ten, kur pagrindiniame sakinyje jį atliepia žodžiai *toks*, *-ia*, *taip*, *tiek*. 3. Jungtukas *jog* vartojamas šalutiniuose veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio, būdo ir retkarčiais priežasties aplinkybės sakiniuose. Tik tokiais atvejais, kai šalutinis sakinytis turi tikslo ar siekimo aplinkybės atspalvį, o jo tarinys išreikštas tariamąja nuosaka, jungtukas *jog* niekada nevartojamas. Pvz.:

1. Bet jaunas autorius nenusiminė: pasiryžo parašyti *tokią, kad* būtinai pakliūtų sceną. *J. B.*, 5, 2. ...Juk nėra *taip* akiai uždarytų durų, *kad* nebūtų plyšelio pelei įlįsti. *J. B.*, 302. 3. ...Tenka čia palinkėti tiktai, *kad* mūsų visuomenė daugiau domėtusi vaikų auklėjimu. *J. J.*, 11, 265.

Šių šalutinių sakinių, prijungtų jungtuku *kad*, mintis turi ir tikslo-siekimo atspalvį: jais pasakomas kartu ir parašymo tikslas (1), ir durų uždarymo tikslas (2), ir linkėjimo tikslas-siekimas (3), nors pagrindinio ir šalutinio sakinių sintaksiniai tarpusavio santykiai ir kiti: pirmasis sakinytis yra šalutinis pažyminio, antrasis — būdo aplinkybės, o trečiasis — šalutinis papildinio sakinytis. Tokiais atvejais jungtuku *kad* jungiamo sakinio tarinys visada reiškiamas tariamąja nuosaka. Jungtuku *jog* šalutiniai vietos, laiko, tikslo-siekimo, sąlygos ir nuolaidos sakiniai niekada nejungiami. Todėl jie yra taisytini. Pvz.: Ir Simonas Polenas, grįžęs iš fronto, prieina tvirtą išvadą, *kad* tam, *jog* (=kad) būtų pasiekta taika, „reikia sudaryti kuriančiųjų masių aukščiausią valdžią, nes taika tai — ramybė, išplaukianti iš darbo“. „*Tiesa*“, 1958.V.18. Čia *kad* vietoje galėtų būti ir *jog*, bet šalutinis tikslo aplinkybės sakinytis (...tam, *jog* būtų pasiekta...) turi būti pradėtas jungtuku *kad*.

Taisytinė ir šio sakinio jungtukai: — Tas, sūnel, *kad* (=jog) ir mes nenorėtume, *jog* (=kad) čia po mūsų mirties kokia nors nežinoma, svetima gaspadinautų. *A. V., 293*. Čia pirmojo laipsnio šalutinis veiksnio sakinytis galėtų būti prijungtas jungtuku *jog* (nors galėtų likti ir *kad*), o šio sakinio tarinio veiksmažodžio tariamoji nuosaka tereiškia tam tikrą kalbamosios minties prielaidą. Bet antrojo laipsnio šalutinis sakinytis, kurį galima laikyti šalutiniu papildinio sakiniu, reiškia ir kalbamosios minties tikslą, siekimą: „ko nenorėtume?“, „koks mūsų tikslas?“, todėl čia turi būti jungtukas *kad* su tariamąja nuosaka.

Jog — šalutinių veiksnio sakinių jungtukas

Jungtuku *jog* arba *kad* jungdami šalutinius veiksnio sakinius, kokio loginio-prasminio skirtumo tarp tokių sakinių neįsivaizduojame. Pastarųjų metų raštuose, ypač vertimuose, *jog* ir *kad* kaitaliojamas dažnai remiantis grynai kalbos garsų skambumo deriniu. Daugiausia *jog* vartojamas Žemaitės raštuose, o S. Daukanto ir M. Valančiaus raštuose šalutiniai veiksnio sakiniai jungiami tik jungtuku *jog*. Pvz.:

1. Matyli, *jog* su jumis negali geruoju kaip su biesais. *Z., I, 192*. 2. Rodės, *jog* dangus užgrius ir kalnai užvirs ant jo; rodės, *jog* visas pasaulis jį patį kaltina, pagaliau paukšteliai patys kaip sakyte sako. *Z., I, 199*. 3. Teisybė, *jog* daugiau kaip dešimties metų visą savo uždarbį padėjau tiems reikalams. *Z., I, 47*. 4. Kas mums dar širdgėliau, *jog* kas metą nuo mūsų ima kūdikius, kaip užstovius. *S. D., 68*. 5. ...Iš šalies veizint, rodėsi, *jog* nėra galybės, kuri galėtų lietuvius ir žemaičius pergalėti. *S. D., 65*. 6. Varkalienei imdavo rodytis, *jog* ji viena visame pasaulyje beliko. *A. G., 43*. 7. Krisdamas žemėn šerkšno teutės skambėjo per šakas taip tyliai, taip paslaptinai, kad regėjos, *jog* ir pats miškas jų klausosi. *A. V., 452*. 8. Tylus tylus buvo Mykoliukas, o visiems matės, *jog* jis šneka. *Vžg., 9*. 9. Viskas but gerai, bet kad dabar visų sutarta, *jog* paskutiniui reik užmokėt. *J. Bs., III, 12*. 10. Jau buvo kalbėta, *jog* urvinio žmogaus piešiniai vaidina mums, kaip jo kitąkart medžiota. *Urv. žm., 44*. 11. Yra žinoma, *jog* laukiniai S. Amerikos medžiokliai negyvena viename daikte, bet nuolat kilnojas į tas vietas, kur traukias bizonai. *Urv. žm., 46*.

Jog — šalutinių tarinio sakinių jungtukas

Šalutiniai tarinio sakiniai jungiami jungtuku *jog* tais pačiais atvejais, kaip ir jungtuku *kad*: šalutiniu sakiniu galima pasakyti pagrindiniame sakinyje praleistą vardinę tarinio dalį, tik formaliai reiškiamą atliepiamuoju žodžiu (*toks, -ia*), galima patikslinti, plačiau paaiškinti jau esamą pagrindiniame sakinyje vardinę tarinio dalį su atliepiamuoju žodžiu ir be jo.

a) Tokių sakinių, kur pagrindiniame sakinyje vardinę tarinio dalį tesudarytų vienas atliepiamasis žodis, yra labai nedaug. Pvz.:

1. Jai rūpėjo, kad ūkis, kurį ji manė kuriądien paveldėsianti, būtų *toks, jog* į jį žmonės su pavydu ir pagarba žiūrėtų. *J. S., 13*. 2. Mūsų rašomoji kalba (visa jos prigimtis ir rašyba) — ją sudaro kelios skirtingos mūsų kalbos tarmės — yra *tokia, jog* be kai kurių elementarinių gramatikos dalykų negalime mokyti vaiką jos rašybos mokykloje. *J. J., II, 257*.

Sie sakiniai pasako visą pagrindinio sakinio vardinės tarinio dalies mintį, kurią tik nurodo formaliai vardine tarinio dalimi einąs atliepiamasis žodis *toks, -ia*.

b) Dažniau sutinkami tokie šalutiniai tarinio sakiniai, kurie plačiau apibūdina, pagrindžia ar paaiškina jau tariniu pasakytą kokią pagrindinio sakinio veiksnio ypatybę, einančią taip pat su atliepiamoju žodžiu *toks, -ia*. Pvz.:

3. Ignolo vyrai alrodė *tokie* sunykę, *jog* galėjai laukti, kad silpniausieji tuoj spiovę paines viską ir patrauks kas sau. *A. G., 89.* 4. Kaina buvo *tokia* menka, *jog* aplinkui pradėjo murmėti. *P. C., 198.* 5. Vienu metu jis pasijuto *toks* senas, *toks* jau paliegęs, *jog* begalys tik lazda pasirėmęs eiti ir šunis lodyti. *Vžg., 86.* 6. Tos avies vilna *tokia* balta, *jog*, padėjus ją ant sniego, sniegas juodas atrodo. *V. Kr., 51.* 7. Oras *tokis* gardus, *jog* atsidusęs lyg duonos su medumi kąsnį suvalgai. *V. Kr., 155.* 8. Jis buvo *tokis* galingas, *jog* klausė jo ir saulė, ir vėjai, ir žvaigždės, ir debesys. *V. Kr., 29.* 9. Kartais prieš ugnis būdavo *tokia* tanki, *jog* ištisą parą kovotojai išgulėdavo sniege, negaudami maisto, — jo neįmanoma buvo pristatyti. *A. Vc., III, 340.* 10. — Aš *tokia* laibutė, *jog* drąsiai galiu manyti, kad esu gimus iš saulės spindulio! *J. B., 133.* 11. Bendroji buržuazinė Lenkijos padėtis pasidarė *tokia* nepatvari, *jog* nė kalbos negalėjo būti apie karo tęsimą. *L. R., XXXI, 374.*

c) Yra (nors gana reta) ir tokių sakinių, kurie neturi atliepiamojo žodžio pagrindiniame sakinyje, bet vis dėlto juos reikėtų laikyti šalutiniais tarinio sakiniais, nes jais pagrindžiamas pagrindinio sakinio vardinės tarinio dalies leksinis turinys. Pvz.:

12. Ano meilė *gausi* yra, *jog* ant žemės daug išbyra. *L. D., I, 649.* 13. Kitoj *gadynėj* vienam karaliui buvo dukterė labai *mandri*, *jog* nieks negalėjo jos perkalbėti. *J. Bs., II, 67.*

Šalutiniais tarinio sakiniais pagrindinio sakinio veiksnio ypatybę, reiškiama vardine tarinio dalimi, arba pagrindžiama (7, 12), arba sustiprinama (6, 8, 10). Jais gali būti parodomas koks naujas iš tos ypatybės išplaukiantis veiksmas, kurio priežastis — toji nurodytoji pagrindinio sakinio veiksnio ypatybė (3, 4, 11). Šalutiniu sakiniu sukurtas naujas vaizdas kartais tiesiog išplaukia lyg išvada iš pagrindiniame sakinyje akcentuojamo veiksnio požymio (5, 9, 13).

Šalutinio sakinio turinys kartais turi tik vaizdinės-emocinės reikšmės, t. y. jis padeda suprasti ir pajusti aptariamus asmenis ar objektus (3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13); tokiu šalutiniu sakiniu taip pat gali būti rutuliojamas kūrinio siužetas, aiškinamos kai kurių epizodų situacijos (4, 9, 11).

Jog — šalutinių papildinio sakinių jungtukas

Kasdieninėje šnekamojoje kalboje šalutinius papildinio sakinius jungia dažniau sutinkamas jungtukas *kad*. Bet dabartinėje rašomojoje kalboje ir vienas, ir kitas yra lygiai vartojamas. Kad dabar jokio prasminio skirtumo niekas neįaučia, rodo ir Žemaitės raštų leidimai, kur jungtukai *kad* ir *jog* redaktorių yra savavališkai, kur reikia ar nereikia, kaitaliojami. Pavyzdžiui, lygindami 1948 ir 1956 m. leidimus, daug kur rasime nelygumų šiuos jungtukus vartojant: 1948 m. leidime — „Krupis nužleibęs, *kad* Kovas nuėjo... (Z., I, 319), o 1956 m. leidime — „Kuprys, paregėjęs, *jog* Kovo nebėra, pripuolęs prie mašinos, ėmė maišytis“ (Z., I, 436).

Vienur 1948 m. leidimo *kad* 1956 m. leidime pakeičiamas *jog*, kaip minėtame pavyzdyje, o kitur — atvirksčiai, pvz.: 1948 m. leidime — „Džiaukis, *jog* Zosė nepikta (Z., I, 177), o 1956 m. leidime — „Džiaukis, *kad* tavo Zosė nepikta“ (Z., I, 122); 1948 m. — „Žinoma, dėdinėle, *jog* auginu ir myliu, o nežinau, kokiais bus“ (Z., I, 174), 1956 m. — „...*kad* auginu...“ (Z., I, 120).

Nors žemaičių tarmei, atrodo (sprendžiant iš žemaičių rašytojų raštų), būdingas jungtukas *jog*, pati Žemaitė tarp *kad* ir *jog* jokio skirtumo nematė. Palyginkime *kad* ir šiuos kelis pavyzdžius:

1. Žinau, *kad* luojau išmelsčiau. Z., I, 138.

2. Kas gi galėjo spėti, *kad* lą prieis. Z., I, 203.

1. — Mūsų ar ne mūsų, o ar žinot, mergelės, *jog* aš už jo ir neičiau. Z., I, 164.

2. Kas galėtų ir pamanyti, *jog* tai melas. Z., I, 108.

Tik S. Daukanto ir M. Valančiaus raštuose visi šalutiniai papildinio sakiniai jungiami jungtuku *jog*. Jungtuku *jog* jungiamų šalutinių papildinio sakinių, kuriais atsakytume į klausimą kam?, nėra.

a) Daugiausia šalutiniai papildinio sakiniai papildo, paaiškina pagrindinio sakinio dalis, reiškiamas galininkiniais veiksmazodžiais ar jų formomis (dalyviais, pusdalyviais, padalyviais):

1. — Dilbaitė pirma vestuvių sakė mano pačiai, *jog* ne už Tupikio tekanti, bet už jo gyvenimo. Z., I, 284. 2. Tata sako, *jog* tai prieš lietuį laip jie šėlsta. Z., I, 152. 3. Ne, dabar tegul būva taip, kaip sakai, *jog* tas per mano liežuvį. Z., I, 197. 4. ...Patyliais paklausk raštų, pasakyk mano pavardę, *jog* aš tave siunčiau, spėriai atpirksi. Z., I, 52. 5. Lygu tu negirdėjai šimtais sykių, *jog* vaikas serga? Z., I, 63. 6. Galiausiai sutarė visi, *jog* Tupikis nueis vienas prie klebono. Z., I, 271. 7. Tegul visas pasaulis šauktų, *jog* jis geras nebus pačiai, nieko nežiūrėsiu, nieko, kad tik mane imtų. Z., I, 109. 8. O rudenį, kai pagarsino, *jog* Kumža tave ves, tuomet nei ėsti, nei užmigti nebegalėjau. Z., I, 135. 9. Jų vietoje murmėjo ubagai susėdę eilėje, *jog* niekas nesirūpina dalyti duonos. Z., I, 259. 10. ...[kalbinėjo, *jog* gyvens gerai, pralobs, pasitaisyti ir jis padėsias, o prie vyro Katrikė pripras. Z., I, 72. 11. ...Visi tvirtino tikriteliai, *jog* ta liga tatuliuko ne su dora. Z., I, 282. 12. ...Skelbė visam pasauliui, *jog* šią ašarų pakalnę apleido viena vėlelė. Z., I, 255. 13. ...Bet čia mažne kiekvienas bara, spigina į akis, *jog* tai dykų dykai esą gaišinami pinigai. Z., I, 49. 14. Pagaliau pridėjusi, *jog* būsianti almaina, *jog* netrukus išgersią visi naujieną. Z., I, 281. 15. Ne vienas tankiai atkartojo, *jog* kuri nebus kvaila, gali eiti ir kaip ponija duoną ėsti. Z., I, 266. 16. ...Iš tolo kitai mojo su ranka, *jog* iš tų šiaudų nebus grūdų. Z., I, 266. 17. — Kai priminei, rodos, truputį menu, *jog* tuo perėjimu prie Raubos vieną sykį mergelę pervedžiau. Z., I, 135. 18. Išnokusios varpos visai nulinko, tarytum stebisi į žemę, numanydamos, *jog* netrukus reikės grūdeliams į žemę grįžti ir šaltame kalėjime per žiemą kentėti. Z., I, 212. 19. Pelruvi parūpo kelionė pas Kupstį, nes numanė, *jog* Zolys laukia jo. Z., I, 170. 20. Sunkiai atsiduksėjusi, prasidžiugo, supratusi, *jog* tai buvo toksai bausis — tik sapnas. Z., I, 301. 21. Pažino aiškiai, *jog* vieną tikrą tetušį ir vičvienaitę mylimąją matušėlę teturėjo savo, kurie, nors mylėdami, bet be malonės atidavė ją į tokias atžūlias rankas. Z., I, 73. 22. Katriei kailis kratės, bet galvoje greit sumojo, *jog* čia reikia nustumdyti pakalniui mėšlus į laidarį. Z., I, 79. 23. Žvalgydamos šen ir ten, atsizino, *jog* jam išpuolė eiti dabar per pat arklių turgų. Z., I, 45. 24. Pėseno, o uenutekėjo, tai jau žinok, *jog* nėra doros, neimk, nereikia lokios. Z., I, 70. 25. Tikrai ne sykį esi ir pats jau prilyręs, *jog* kiekvienas didis visuomeninis darbas yra visada sujungtas su pavojais. Z., I, 49. 26. Jei tik turi, duok tuojau, matai, *jog* kruvina bėda. Z., I, 147. 27. Matai pati, *jog* aptekome darbais. Z., I, 183. 28. ...Nors tu, žmogau, nusišauk, matydamas, *jog* nebegali

jos gauti. *Z., I, 219.* 29. Alsakau mano kernotojams, *jo* aš ne dėl mokyty vyrų ir galvočių, bet dėl motinų rašau. *S. D., 44.* 30. Kojalavičius rašo, *jo* jis regėjęs dar toje vietoje liekną, tam kunigaikščiui pašvęstą, vadinamą Kuokvaičiu. *S. D., 58.* 31. ...Tuojau visi prisiekė, *jo* velija visi savo namų irose užsirausti, nekaip vergais tapti. *S. D., 57.* 32. Bet tai numanydami, pagonys žinojo gerai, *jo* tie krikščionys ne išganymo jų dūšios ieško. *S. D., 60.* 33. ...Taip gražu, kad ima ir ašaros, ir pyktis žiūrint, *jo* dėl to pinigų ir čia ne visiems skirta. *P. C., 62.* 34. Monika nugalėjo gėdą ir baimę, nebepurkštavo, kad kaimė jau ir plepėjo, *jo* savanoris pačią į ministerius ruošia. *F. C., 54.* 35. ...Visai nusiblaivęs prisiminė, *jo* jam pilnos kišenės prikrautos iš Panevėžio atgabentų knygeliių. *A. G., 268.* 36. Saveikių dvaro prižiurna Daisia visus nušvilo, išvydęs, *jo* Aušbikių kompanijėlas dar nesuskubo atidūlinti paraistėn. *Vžg., 32.* 37. Bepigu buvo rielis, kad jautėi, *jo* riejamoji luri teisės ir medžiagos atsiriėti. *Vžg., 127.* 38. Ir visi rimo, sutikdami su ta santvarka, kuri yra, nė nenuvokdami, *jo* gali būti geresnė jų buityje. *Vžg., 41.* 39. Senas ir vis dėlto nenuvokė, *jo* girti moteriškė akivaizdoje tiek yra, kiek ji užgauti. *Vžg., 80.* 40. — Kas mūsikiškis? — nustebė vyras, pasisakęs, kad jis seniai žinojęs, *jo* būsiąs perversmas. *A. V., 193.* 41. ...Jie mato, *jo* darbininkas jau ne toks avelė, koks buvo kadaise. *I. S., 184.* 42. Tai iš ko tu sužinosi, *jo* pavasaris atjoja? *S. N., 119.* 43. Tau niekas dar nesakė, tu niekur negirdėjai, *jo* tavo Nagasaky jau kyla Prometėjai? *S. N., 104.* 44. Ant ubago pikts liežuvis sakė, *jo*ei paleistuvis. *L. D., I, 43.* 45. Tuo tarpu vagelis greit atitraukė pavidalą, drėbė ant žemės ištaręs: „a, a...“ kad karalius suprastų, *jo* vagis yra nušautas. *J. Bs., II, 44.* 46. Pereidami nuo mūsų arlimesniųjų sentėvių į vis tolimesnius, matome, *jo* jų skirtumas nei per didelis, *jo* mes panašūs ne tik į mūsų tėvus, bet ir į tolimuosius savo sentėvius, *jo* mūsų pačių senybiškumo yra daug daugiau nekaip naujumo. *Urv. žm., 8.* 47. Bet pamirštame dažnai, *jo* ne visa, kas yra mums lengva ar prasta, yra lengva prasta ir vaikams. *J. J., II, 262.* 48. Čia jau nekalbu apie tai, *jo* mokytojui reikia pačiam daug mokytis. *J. J., II, 259.* 49. Aš turiu pasakyti, *jo* pirmas, atrodytų, ir natūraliausias atsakymas yra tas, kad jaunimo sąjunga ir aplamai visas jaunimas, kuris nori pereiti į komunizmą, turi mokytis komunizmo. *L. R., XXXI, 252.* 50. Ir reikia, kad visi pamatytų, *jo* kiekvienas, priklausęs Jaunimo sąjungai, yra raštingas, o kartu su tuo moka ir dirbti. *L. R., XXXI, 265.*

b) Nuo kilmininkinių veiksmažodžių priklausančių šalutinių sakinių, jungiamų jungtuku *jo*, randame daug mažiau. Pvz.:

51. Bet vis dar vylės, *jo* atvirs į protą, nes motina taip tvirtino. *Z., I, 280.* 52. Moters emė žvalgytis, *jo* saulė nebeaukštai esanti. *Z., I, 254.* 53. Pirkau raštus, gabenau iš užsienių, brangiai mokėdamas, vildamos, *jo* nuo manęs išpirks, kad ir pigiau mokės. *Z., I, 47.* 54. Gana to, *jo* lata matys, kad tu nenori tingėti. *Z., I, 151.* 55. Tėvas pats pasakęs kažkuriam kaimynui, kad gaila, *jo* nėra nė vieno sūnaus. *I. S., 14.* 56. Snektis švilpikas... išlindo iš uokso, pasipurtė, apsidairė, *jo* dar per anksti, sušvilpė savo pasveikinimą dienai ir vėl dingo gūžtelėje. *Vžg., 46.* 57. Deltogi villiuosi, *jo* man taikūs skaitytojai, kaip pirmam rašytojui toje kalboje, dovanos visus mano apsirikimus. *S. D., 46.* 58. Kiek savo galios suvarlodavo jisai dar karo tikslui, matyti iš to, *jo* pagrindiniai pavidalai šaltųjų ginklų... buvo žmogaus išrasti jau senų senovėje. *Urv. žm., 28.*

c) Su įnagininkiniais veiksmažodžiais dar rečiau randame šalutinių papildinio sakinių, jungiamų jungtuku *jo*:

59. Tupikis... guodžiojasi, kuone verkdamas, *jo* visiteli pavydi jam vesti. *Z., I, 272.* 60. Aš tvirtai tikiu, *jo* Lietuva, kaip valdija, greitai patarps, ir *jo* angštas susirišimas... užtikrins ir parems jos plėtojimąsi. *A. G., 188.* 61. Pasibaigė tuo, *jo* Adomėlis ir nakvoti persikėlė į dėdžių klėtėlę. *Vžg., III, 62.* Tik Severja tenkinos, *jo* jos Rapolas yra „žmogus“ ir labai geras žmogus. *Vžg., 79.* 63. ...Aš ir tuo džiaugsiuos ir linksminsiuos, *jo* pirmasis tarp lietuvių gudresniems vyrams, norintiems rašyti, kelią praskyniau. *S. D., 46.*

64. Vytautas savosiose skundėsi mistrui ant Švitrigailos, *jog* ansai nori jam gyvybę atimti, ir meilavo, idant jį išduotų... S. D., 71. 65. Argi kada tikėjot jūs, *jog* didvyre išsaugs jį? S. N., 217. 66. Dar juokavom iš senųjų, *jog* jiems arti kapas. L. D., II, 73. 67. Tikinamės, *jog* ir šalia mūsų ir aplink mus tebėra gyvų nemaža tolimiausiosios praeities liekanų... ir *jog* mūsų dabarty yra sudėta daug žmonijos gyventojų amžių liekanų. Urv. žm., 54.

Kaip matėme, su galininkiniais veiksmažodžiais, tiek su teigiamaisiais, tiek ir su neigiamaisiais, turime daugiausia šalutinių papildinio sakinių. Su kilmininkiniais ir įnagininkiniais veiksmažodžiais tokių sakinių, jungiamų jungtuku *jog*, yra ne tiek daug.

Šie visi šalutiniai papildinio sakiniai, jungiami jungtuku *jog*, kaip ir šalutiniai sakiniai su jungtuku *kad*, papildo, paaiškina arba pagrindinio sakinio veiksmažodį (ar jo formas — dalyvį, padalyvį, pusedalyvį), arba prielinksnes sakinio dalių konstrukcijas, arba kitus žodžius, valdančius galininko, kilmininko ir įnagininko linksnius. Taip pat šalutiniu sakiniu gali būti pasakyta visai nauja mintis, kurią pagrindiniame sakinyje gali tik nurodyti parodomasis įvardis.

Su pagrindinio sakinio kilmininkiniais veiksmažodžiais šalutiniai sakiniai dažniau jungiami jungtuku *kad*. Tai galima paaiškinti tuo, kad su šiuo klausimu yra susieta tikslo-siekimo aplinkybė, o tokiuose sakiniuose jungtukas *jog* nevartojamas.

Jog — šalutinių pažyminio sakinių jungtukas

Sakiniai, kurie čia vadinami šalutiniais pažyminio sakiniais, vadintini pažyminio sakiniais tik todėl, kad jais išplečiamas dažniausiai jau pasakytas (rečiau, tik iš šalutinio sakinio suvokiamas) pagrindinio sakinio pažymins, vienas arba su įvardžiu *toks*, *-ia*.

a) Jeigu pagrindiniame sakinyje šalia pažymimojo žodžio tėra atliepiamasis žodis *toks*, *-ia*, tai šalutinis sakinsys atskleidžia pažyminio-įvardžio *toks*, *-ia* turinį, būdingą pažymimajam žodžiui — daiktavardžiui, kurio leksinę prasmę atitinka ar galėtų atitikti šalutiniu sakiniu reiškiamoji mintis. Tokius šalutinius sakinius galėtume vadinti ir pažymimaisiais-padarinio (pasekmės) sakiniais.

Tokie pat ir šalutiniai būdo aplinkybės padarinio sakiniai. Tik ten padarinį (pasekmę) rodo tarinys arba kita sakinio dalis, išreikšta kuria veiksmožio forma su atliepiamuoju žodžiu *taip*, *tiek*, o čia padarinį (pasekmę) rodo pažymimasis žodis (daiktavardis), kurio prasmę atitinka šalutinis sakinsys. Pvz.:

1. ...Griežtuvėlis... ima skambėti... *tokiuo* triumfu ir ūpu, *jog* ji, vos tik nusileidusi nuo kalno, tuoj imdavo suktis. Vžg., 13. 2. Belėkdamas, besiskubindamas *tokių* audrą sukėlė, *jog* net girios su dangumi sulipo. V. Kr., 46.

Pirmojo šalutinio sakinio veiksmažodį *imdavo suktis* nulemia daiktavardžių *triumfu* ir *ūpu* prasmė, o kartu šiuo šalutiniu sakiniu sukurtasis vaizdas pažymi ir *triumfo* ir *ūpo* ypatybę — jų dydį, jėgą, atskleisdamas pažyminio *tokiuo* turinį. Tokiu būdu, šalutinis sakinsys, pasakydamas pagrindinio sa-

kinio minties rezultata, atstoja ir tam tikrą pažyminį, kuris galėtų būti atliepiamuoju žodžiu pasakytas. Antrojo sakinio šalutiniu sakiniu pasakomas tik tos audros ypatybės padarinys, o pati ypatybė, nurodyta tik įvardžiu *toks, -ia*, suprantama iš to padarinio: be galo didelė, smarki audra.

Tokie sakiniai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje dažniau sutinkami su jungtuku *jog* negu su *kad*. Pvz.:

3. Dūmų, garo, drėgmės kvapas susimaišęs *tokį* darė troškumą, *jog* žmogus vos tik galėjo dūsuoti. *Z., I, 226*. 4. Dovydienė užlieja jį *tokiu* tvanu žodžių, *jog* jam belieka tik akis vartyt ir vien žiobčiot ir prunkštaul, kaip atsistojus po malūno ratu. *Vžg., 93*. 5. Aiškina tau vis dar už kalno tebesąs rūstybės balsas ir *tokia* papliauška, *jog* tau net šaltis nueina per visą kūną. *Vžg., 65*. 6. Dabar jau ten sužėlė *toki* tankumynai, *jog* nei praeiti, nei prasiskverbti. *V. Kr., 64*. 7. Būdavo, kur dabar sodžiai, laukai, kur dabar skynimai, ten *tokios* girios siūbuodavo, *jog* vidudienį ten būdavo tamsu kaip vakarą. *V. Kr., 44*. 8. *Tokią* tiesą išgirs, *jog* net burnoje rūgštu pasidarys. *V. Kr., 176*. 9. *Tokių* minčių ateina galvon. *jog* paskui net stebiesi žmogus. *V. Kr., 101*. 10. Ignotas patenka į *tokį* sūkurį, *jog* nebegali nulaikyti krypties. *A. G., 159*. 11. Andersenis buvo *tokio* būdo, *jog* kiekvienas meilus žodelis, kaip saulės spindulys, jį atgaivindavo. *J. B., 6*. 12. Jam teko dabar *tokia* garbė, *tiek* laimės, *jog* ir apsakyti sunku. *J. B., 11*.

Siuose sakiniuose (1—12) pažymimųjų pagrindinio sakinio dalių ypatybė aiškėja iš šalutiniu sakiniu atskleidžiamo kokio nors veiksmo (ar būsenos), kuris yra pažymimosios sakinio dalies — daikto ar asmens — požymio padarinys. Pvz., 5 sakinio šalutinio sakinio turinys pasako tos *papliauškos* smarkumą, o kartu ir Dzidoriaus Artojo tariamą šiurkštumą, lyg priešpriešą nepaprastam jo charakterio nuolaidumui, švelnumui.

b) Pagrindinio sakinio pažyminys su atliepiamuoju žodžiu *toks, -ia*, kartais ir be jo (6), gali būti pagrindžiamas šalutinio sakinio turiniu. Pvz.:

1. ...Palei tą ežerą augo didelis ąžuolas, *tokis* storas, *jog* ir šimtas vyrų, rankom sušiemė, apimti jo negalėjo. *V. Kr., 28*. 2. Smukštelėjo į girią ne takais, tik stačiai į šlaitą, kur buvo lūšių, bet kur augo ir puikiausių kremblių, *tokių* krušnių, kaip kremzlės, *jog* net dantyse gurgžda. *Vžg., 48*. 3. Viską taisė mėlynos jo akys, *tokios* ramios ir lipšnios, *jog* už vienas jas negalima buvo jo kitaip šaukti, kaip malonėjamu žodžiu: „Mykoliuk“. *Vžg., 9*. 4. Turėjo tasai žmogus dukterį, *tokią* grakščią, *tokią* gražią, *jog* kas ją tik pamatydavo, nors *tokis* senas, kaip aš dabar, vis tiek pamildavo. *V. Kr., 45*. 5. Jis nusikvalodavo *tokiu* skambiu, audringu, nesulaikomu juoku, *jog* ir tėvas neišturėdavo. *A. Vc., III, 328*. 6. Turėjo būti kruvina ir maringa mūša, *jog* patsai arkivyskupas gyvybę tą dieną pridėjo. *S. D., 58*. 7. Bagota' žemė' auga karaliaus vienturtis sunus... *tokes* drases širdies, *jog* jam lygaus an' žemės nebūtumei radęs. *J. B., I, 160*. 8. Nuo rūmų sienų ligi vandens augo dideliausi krūmai varnalėšų, *tokie* aukšti ir *tokiais* plačiais lapais, *jog* po kai kuriais iš jų galėjo vaikai stovėti. *J. B., 30*.

Šalutinis sakinytis ir čia, kaip ir šalutiniuose būdo aplinkybės sakiniuose, reikšdamas tam tikrą požymio sukeltą padarinį, rezultata, kartu pagrindžia tą požymį; pasakytas pagrindiniame sakinyje požymis yra priežastis atsirasti naujam veiksmui.

Apskritai, pasakytoji arba tariamoji ypatybė gali sukelti veiksmą, kuris rutulioja viso pasakojimo siužetą, fabulos įvykius. Vadinasi, šalutinio sakinio veiksmas, kuris išplaukia iš pagrindinio sakinio akcentuojamo žodžio (daiktavardžio) ypatybės, yra susietas su visu pasakojimo siužetu, yra lyg

sudedamoji visų dėstomųjų situacijų dalis, neišskiriama ir būtina. Pavyzdžiui, šiuo šalutiniu pažyminio sakiniu ir pradedama tolimesnė įvykių eiga:

...*Tokis* piktumas jį pagavo ir ant liepos, ir ant paukščių, kurie visokiais balsais čirškė jos šakose, *jog*, atsinešęs iš trobos kirvj, nuėjo daržan. *V. Kr., 84.*

Kitais atvejais šalutiniu sakiniu atskleidžiamas toks vaizdas, kuris tik padeda suvokti kalbamo daikto ypatybę, pvz., *tokis storas* — tai tokia ažuolo ypatybė, *jog ir šimtas vyrų negalėjo apimti* (1 sak.). Šiuo šalutiniu sakiniu siužeto įvykiai nerutuliojami: šalutiniu sakiniu nusakytas vaizdas tėra tam tikra vaizdinė-emocinė priemonė, padedanti geriau suprasti, geriau įsivaizduoti ir pajusti pagrindinio sakinio daiktavardžio ypatybę. Tokiais šalutiniais sakiniais dinamiškai apibūdinamas nusakomasis daiktas ir pagrindžiamas jo požymis.

c) Turime dar tokių šalutinių sakinių, apibūdinančių pagrindinio sakinio daiktavardžiu reiškiamas sakinio dalis, kuriais patikslinamas pagrindinio sakinio dalių — daiktavardžių loginis turinys. Tokie šalutiniai sakiniai pasako *minties, naujienos, tiesos, likimo, uždo* ir pan. žodžių esmę, visą konkretų turinį. Rusų kalbos akademinė gramatika tokius šalutinius sakinius vadina šalutiniais papildinio sakiniais, nes jais atskleidžiamas ar papildomas pagrindinio sakinio papildinio turinys. Tik pastaboje yra pasakyta, kad jie galėtų būti laikomi ir pažyminio sakiniais. Bet čia reikia dar turėti galvoje, kad ne vien papildinio turinys tokiais sakiniais patikslinamas: tokiais pat sakiniais galima pasakyti ir kitų sakinio dalių loginį turinį — veiksnio (žr. žemiau, — 4, 8, 9 sak.), vardinės tarinio dalies (3, 7) ir kt. Šalia papildinio klausimų: *mintis apie ką? naujiena apie ką? ir pan.*, galima paklausti: *kokia, kas toji mintis? kokia naujiena? kokia tiesa?* ir t. t. Vadinasi, ir toks šalutinis sakinytas turėtų būti vadinamas šalutiniu pažyminio sakiniu, nes ir juo iškeliamą gramatinio daikto ypatybę ar pasakomas jo turinys, kaip ir pažyminiu ar priedėliu². Pvz.:

1. — Girdėjau, Petreli, prastas naujienas, *jog* tavo motinėle pasiligojo. *Z., I, 161.*
 2. ...Atminė priežodį, *jog* „auksas ir pelene švita“ *Z., I, 172.* 3. Stebėjosi, kad būdavo valandų, *jog* ir ji visai apie Kaziuką nepagalvodavo. *P. C., 132.* 4. Jie taip arti prijogo, kad Monikoje dingo mintis, *jog* ji mato paveikslą. *P. C., 65.* 5. Kas gi sodžiuje nežinojo dėdienių buities, *jog* joms niekas nieko nemoka ir tepalaiko joms gyvybės, kad galėtų, kaip ašvienis, dirbti. *Vžg., 125.* 6. O pats Rapolas buvo ir visiškai ramus dėl savo ir savo žmonos likimo, *jog* judviejų Dovydai jokiū būdu „neišpošolvonys“ iš gimtojo valako. *Vžg., 98.* 7. Tai buvo jam uždas, *jog* iš tų dangiškujų sričių į žemės vargus ir kartybes jis nebenužengs. *Vžg., 59.* 8. Gandas, *jog* į Pukštus jau atėjo piršliai, neužmušė Mykoliuko, tik jį nutirpino, kaip perkūno stovė. *Vžg., 57.* 9. Suprantama, kad iš pradžių ateina į galvą mintys, *jog* mokyklis komunizmo — tai reiškia įsisavinti tą žinių sumą, kuri išdėstyta komunisliniuose vadovėliuose, brošiūrose ir veikaluose. *L. R., XXXI, 252.*

d) Visai kitoki sintaksiniai-semantiniai santykiai iškyla, kada veiksmazodžio vietoje turime daiktavardį, su kuriuo yra susietas ir kurio turinį pasako šalutinis sakinytas. Pvz.:

² Plg.: poetas Janonis, nebylė tiesa, mintis — vagilė, saulė močiutė, mėnuo tėvelis ir kt.

10. Lėnė man pasakojo, kad Ilžė iš baimės, *jog* gali ateiti ją užmušti, po lova palindusi. *I. S.*, 279. 11. ...Priešistorijo metas yra palikęs pakaktinai pėdsakų tam, kad galėtumėm turėti apie jį supratimo, *jog* tas senų senovės metas nēr visai baigiąsis ir mūsų metu, *jog* jis tebėra gyvas tamsiose žmonių giminėse. *Urv. žm.*, 53. 12. 1847-ais metais trys Danų mokslininkai... rado aiškių įrodymų, *jog* Danų žemėj jau senų senovėj gyventa žmonių. *Urv. žm.*, 10. 13. O jis ant sava sartoka jodams... iš džiaugsmo, *jog* dar gyvas, šovė į kulina. *I. Bs.*, II, 68.

Cia greta šalutiniais sakiniais pasakomo pažymimųjų pagrindinio sakinio dalių požymio (koks supratimas? kokie įrodymai? iš kokio džiaugsmo? iš kokios ar kurios baimės? ir t. t.) galėtų būti keliami šių sakinio dalių turinį atskleidžią klausimai: supratimas ko? apie ką? įrodymai ko? iš baimės ko? kodėl iš džiaugsmo? ir t. t. (10, 11, 12, 13). Šiuo atveju pažymimųjų sakinio dalių morfologinė daiktavardžio forma sintaksės (žodžių ryšių, jų santykių) atžvilgiu yra artima veiksmažodžiui, todėl ir sintaksinis-semantinis santykis yra panašus į atitinkamą veiksmažodžio santykį (suprasti ką? įrodyti ką? bijoti, džiaugtis kodėl?; apie tai dar bus kalbama toliau).

Jog — šalutinių būdo aplinkybės sakinių jungtukas

Dažniausiai jungtuku *jog* yra prijungiami šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai, nors lygiagrečiai net vieno ir to paties rašytojo kūrinuose randame ir jungtuką *kad*. Kokio prasmės skirtumo tarp jų vartosenos nėra.

Šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai, jungiami jungtuku *jog*, taip pat gali būti skiriami į kokybinius ir kiekybinius, priklausomai nuo atliepiamojo žodžio pagrindiniame sakinyje: *taip* — kokybiniai, *tieki* — kiekybiniai.

a) *Jog* — šalutinių kokybinių būdo aplinkybės sakinių jungtukas

Šalutiniai kokybiniai būdo aplinkybės sakiniai, jungiami jungtuku *jog*, bemaž visada reiškia pagrindinio sakinio veiksmo rezultatą, padarinį, išplaukiantį iš tam tikros pagrindinio sakinio veiksmo ypatybės, kuri norima pabrėžti.

Šalutiniu sakiniu pasakytas pagrindinio sakinio rezultatas, padarinys kartu gali nusakyti ir pagrindinio sakinio veiksmo ypatybę (a). Bet pagrindinio sakinio veiksmo ypatybė gali būti tik pabrėžta atliepiamuoju žodžiu *taip*, kurio turinį turi pasakyti šalutinis sakiny (b). Toks šalutinis sakiny dar gali būti susijęs su pagrindinio sakinio būdo aplinkybe, einančia su atliepiamuoju žodžiu *taip* (c) arba be jo (d).

Todėl būdo aplinkybės šalutinių sakinių skirstymas prasmės atžvilgiu sugretinamaisiais, nusakomaisiais, lyginamaisiais, aiškinamaisiais yra labai sąlygiškas: visus juos daugiau ar mažiau galime laikyti padarinio (pasekmės) sakiniais, nes, atskleisdami pagrindinio sakinio veiksmo ypatybę nauja mintimi, jais kartu lyg nurodome ir iš to veiksmo ypatybės išplaukiantį tikrą arba kieno nors sąlygojamą padarinį.

a) Kartais pagrindinis sakiny neturi nei atliepiamojo žodžio, nei jokios nurodytos veiksmo ypatybės, bet iš pagrindinio sakinio veiksmo rezultato,

pasakyto šalutiniu sakiniu, išplaukia pagrindinio sakinio veiksmo ypatybė. Antra vertus, tokia sakinių sandara rodo, kad pagrindinio sakinio veiksmas yra priežastis atsirasti naujam veiksmui, kuris ir reiškiamas šalutiniu sakiniu. Pvz.:

1. Pasiūlo Dundulis, pusę girių išvertė, žimtus kainų sudegino, daugel laivų nuskindino, *jog* jau visi net manė, ar tik ne pasaulio pagyna bus atėjusi. *V. Kr., 57.*

Čia iš šalutiniu sakiniu pasakyto pagrindinio sakinio veiksmo padarinio *jog* jau visi net manė suprantame ir pagrindinio sakinio veiksmo ypatybę — kaip *pasiūto Dundulis*.

Tačiau logiškai pagrįstai galima ir kitaip samprotauti. Juk sakinyje *Pasiūlo Dundulis...* rodo ir priežastį, kodėl *jau visi net manė, ar tik ne pasaulio pagyna bus atėjusi*. Vadinasi, atmetus jungtuką *jog*, čia toji priežastis ir būtų iškelta į pirmą vietą. Tik morfologinis-leksinis ryšys — jungtukas *jog*, pabrėždamas veiksmo ypatybę, išskiria pagrindinį ir šalutinį sakinį. *Pasiūlo Dundulis...* (taip), ... *išvertė...* (tiek), — pagrindinis sakinyje, — *jog* visi net manė..., — šalutinis sakinyje. Dundulio veiksmo ypatybė (pagrindiniame sakinyje) suprantama iš šalutiniu sakiniu (*jog*) pasakyto padarinio.

Kiti pavyzdžiai:

2. Riksmas ten, juokai skamba, *jog* net sodžiaus gale girdėti. *V. Kr., 72.* 3. Čia jo žmona švaistos, *jog* net apagalas, anot to, aukščiau galvos laksto. *Vžg., 101.* 4. Viena ir kita liejosi į krūvą ir kalnu virto ant jos, *jog* net išturėti nebegalima. *Vžg., 45.* 5. ...Ko tolyn, to daugyn, *jog*, alėjo an to, kad tas sūnus ėmęs tėvą ir užmušė. *J. Bs., IV, 30.*

b) Dažniausiai šios rūšies šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai turi atliepiamąjį žodį *taip*, kuris, prišlydamas prie veiksmožodžio ar veiksmažodžio (dalyvio), nurodo, kad pagrindinio sakinio veiksmas lyg susiaurinamas ir patikslinamas tuo vaizdu, kurį pasako šalutinis sakinyje. Veiksmo ypatybė, pabrėžta tik atliepiamuoju žodžiu *taip*, išplaukia iš šalutinio sakinio, susijusio su pagrindiniu sakiniu prasmės atžvilgiu, turinio, Pvz.:

1. Rūkas, kybodamas ore, medžių šakas ir lapus *taip* sudrėkino, *jog* menko vėjelio pakrutinti medžiai bėrė stambiais lašais gulintį ant lapų vandenį. *Z., I, 158.* 2. ... Įkalbėti *taip* mokėjo, *jog* Driežas tik seilę rijo ir rijo. *Z., I, 71.* 3. ... Sijonas *taip* patrupėjęs, *jog* nedengia nė apyjuodžių basų kojų, o tankiai ir stibinai pasirodo. *Z., I, 17.* 4. Bet ir Grauzinis, ir Laužadis *taip* susigyveno su naujuoju kaimo viršininku, *jog* kaimynai jau nebežinojo, kuris iš jų trijų vyresnis. *A. G., 33.* 5. Vieną kartą grėbstė jis klojime atovėtas ir *taip* buvo kažin ko susimąstęs, *jog* net neišgirdo, kaip prieklaimėn įėjo jo žmona. *A. V., 80.* 6. Kalbėjo kavalierišku ūpu ir *taip* Severją kepino akimis, *taip* badė jomis, lyg ylonis, *jog* tasai svavalingumo ūpas ir ją pagavo. *Vžg., 35.* 7. *Taip* ir šliaužė metai Dzidoriui Artoju, tą vieną kartą jį *taip* sukrėlė, *jog* daugiau, rodės, nė noro nebeturėjo krauti, kad neiškratylų pačios gyvybės. *Vžg., 73.* 8. O juk pati Malonienė *taip* suvyniojo Jokubą, *jog* tasai nebeišsipainiojo kaip muselė iš voratinklio. *I. S., 244.* 9. Ko tik panori, ima ir išdainuoja *taip*, *jog* net širdį pagauna, ašaras iš akių išspaudžia. *V. Kr., 49.* 10. Byloja apie miškinius, raistuose gyvenančius, po girias klajojančius, kurie apsuka žmogui galvą *taip*, *jog* nuveda jį kažkur raistan, paguldo ant kupsto, o žmogus mano, kad jis guli namie, ant pečiaus... *V. Kr., 60.* 11. ... Nori užimti mūsų žemę, mūsų turtus, *taip*,

jog mes, tapę šiandien vargdieniais, turime rinkdami, lupdami ir mušdami mūsų vargingą gyvybę užturėti. *S. D.*, 67. 12. Bajorai su kryževiviais šalyse *taip* vaidijosi, *jog* ugnys iš kardų lėkė. *S. D.*, 71. 13. Kasdien bebarstydamas, sūnus *taip* pavargo, *jog* pagaliaus tik po kelis trupinėjus teįmesdavo jūron. *J. Bs.*, II, 111. 14. Veidai būdavo *taip* iškreipti, *jog* negalėjai pažinti. *J. B.*, 220. 15. — *Tai* persiu kailį, kai parjos, *tai* kulsiu, *jog* net plunksnos lekios. *V. Kr.*, 191.

Atliepiamojo žodžio vietoje gali būti veiksmažodį sustiprinanti dalelytė *tai* (*kad*) (15 sak.).

Tokie šalutiniai sakiniai, kurių atliepiamasis žodis *taip* pagrindiniame sakinyje eina su vardine tarinio dalimi, savo struktūra artimi šalutiniams tarinio sakiniams (3, 5, 14). Čia tėra reikšmės skirtumas: šalutinių tarinio sakinių atliepiamasis žodis *toks*, *-ia*, pasakomas su vyriškosios ar moteriškosios giminės būdvardžiu ar su kita kuria giminėmis kaitoma kalbos dalimi, pabrėžia tariniu reiškiamą paties veiksmo ypatybę. O atliepiamasis žodis *taip*, eidamas šalia vardinės tarinio dalies, pabrėžia tik tos ypatybės kokybę, būdą³. Atliepiamasis žodis rodo ir pakitusią sakinio loginę prasmę, todėl ir kita sakinio dalis atsiduria šalia vardinės tarinio dalies, kurios turinį atskleidžia su ja susijęs šalutinis sakinytis, vadinamas jau šalutiniu būdo aplinkybės (padarinio) sakiniu. Ypač panašūs savo struktūra į šalutinius tarinio sakinius tokie sakiniai, kurių beasmenio pagrindinio sakinio vardinė tarinio dalis pasakoma būdvardžio bevarde gimine. Vadinasi, čia tik kita morfologinė-sintaksinė sakinio dalių išraiška pakeičia sintaksinius-prasminius sakinių santykius. Pvz.:

16. ...Kieme *taip* tamsu, *jog* net į langus baisu pažiūrėti. *V. Kr.*, 127. 17. Visa *tai* buvo *taip* paprasta, *jog* tol, kol jis gyveno tarp šių daiktų, jis jų visai nevertino. *A. Vc.*, III, 327. 18. Visa *tai* buvo *taip* apeltinga, *jog* net nosį suko ir seilę varė. *Vžg.*, 43. 19. Čia buvo *taip* tylu, *jog* ji girdėjo savo žingsnius ir kiekvieno po kojų paminto lapelio čiūžimą. *J. B.*, 78.

Kad ir retai, randame asmeniniuose literatūrinės kalbos sakiniuose atliepiamąjį žodį *taip* pasakomą ir su būdvardžiais, nors daugiau įprasta vartoti *toks*, *-ia*. Apie jų vartojimo skirtumą jau kalbėta. Pvz.:

20. Lašai, nors smulkūs, bet *taip* sodrūs, *jog* žemė visa pasruvo vandeniu. *Z.*, I, 106. 21. Mergaitė buvo *taip* šventa ir nekalta, *jog* kerai nieko negalėjo padaryti. *J. B.*, 76.

Čia su atliepiamuoju žodžiu *toks*, *-ia* būtų akcentuojamas veiksnys, o atliepiamasis žodis *taip* pabrėžia didesnę vardinės tarinio dalies (būdvardžio) ypatybę.

c) Dažniausiai vis dėlto šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai su jungtuku *jog* sustiprina ir pagrindžia pagrindinio sakinio būdo aplinkybę. Toks šalutinis sakinytis rodo pagrindinio sakinio veiksmo rezultatą kokia nauja minimi, sutinkančia su pagrindinio sakinio būdo aplinkybės loginiu turiniu, arba papildo pagrindinio sakinio aplinkybę koku nelauktu, dažnai hiperbolizuotu veiksmu. Neretai toks šalutinis sakinytis yra pasakomas liaudies prie-

³ Plg. *skaisčiai* raudonas, *šviesiai* pilkas ir pan.

žodžiu, patarle ar koku nusistovėjusiu frazeologiniu junginiu. Su pagrindinio sakinio būdo aplinkybe beveik visada sakomas atliepiamasis žodis *taip*. Pvz.:

1. Nusijuokė vyrai *taip* smagiai, *jog* net višta, kuri po serbentos krūmu purtinosi, nusigando ir kudekindama iš gūžtos pabėgo. *V. Kr.*, 74. 2. Cia pakrūmėj sėdi Straublys ir švilpia *taip* graudžiai, *taip* gūdžiai, *jog*, kas jo švilpimą girdėjo, manė, kad tai molina raudoja ant savo vaikelio kapo. *V. Kr.*, 56. 3. ...Nedidelis valsčiaus būstinės prieangis *taip* tirštai buvo pripūstas dvokiančio tabako dūmų, *jog* per du žingsnius negalėjai pažinti žmogaus. *P. C.*, 186. 4. Šūvis padrioskėjo *taip* arti, *jog* Karusė buvo visai apakinta ir apkurtinta. *A. G.*, 352. 5. ... To jam buvo *taip* sočiai gana, *jog* nė jusli nepajuto reikalo iš ten nušliaužti į žemibes kažko atsiimti. *Vžg.*, 59. 6. Rytmetį, bešvintant aušrai, tirštas rūkas apdengė visą pasaulį *taip* storai, *jog* tekančios saulės spinduliai nepermušė ligi žemės, skleidėsi ten pat padangėse, anapus rūko. *Z.*, 1, 159. 7. *Taip* alūžnos apščiau gau nu, *jog* visas tarbas prikraunu. *L. D.*, 1, 179. 8. Tie medžiai *teip* seniai ten auga, *jog* niekas nė neatmena kokių nors kitioniškių ten girių. *Urv. žm.*, 11. 9. Regėti buvo *taip* toli, *taip* toli, *jog* vargšei piemenėlei pradėjo sukltis galva. *J. B.*, 259.

d) Atliepiamąjį žodį *taip* gali pakeisti kitos stiliaus leksinės-semantinės priemonės, sustiprinančios pagrindinio sakinio (būdo) aplinkybę, kurią išplečia, paaiškina šalutinis sakiny. Pvz.:

1. Senis užsitraukė drūtai pypkės *kartą, kitą, jog* net sugruzdėjo ten viduryje. *V. Kr.*, 68. 2. Kitą kartą ardamas *aiškių aiškiausiai* girdi, kad tave kažkas vardu šaukia, *jog* net nusigrįžti žmogus. *V. Kr.*, 102.

Cia 1 pavyzdys rodo pagrindinio sakinio veiksmo atlikimo gradaciją, 2 — yra aukščiausiojo laipsnio būdvardžio forma. Taip pat vartojamos ir jau minėtos veiksmą sustiprinančios dalelytės *tai, kad*.

b) *Jog* — šalutinių kiekybinių būdo aplinkybės sakinių jungtukas

Atliepiamasis žodis *tieks*, kartais pasakomas dar su prieveiksniu *daug*, akcentuoja pagrindinio sakinio veiksmo kiekį, kurio (kaip ir kokybinių sakinių) turi ar veiksmo stiprumą suvokiame pagal šio veiksmo padarinius, pasakomus šalutiniu sakiniu, atskleidžiančiu naują, dažniausiai hiperbolizuotą, o kartais visai netikėtą, nelauktą vaizdą. Kitais atvejais šalutiniu sakiniu išreikšta ankstesnės (pagrindinio sakinio) minties išvada leidžia suvokti ir tam tikros sąvokos, pasakytos su atliepiamuoju žodžiu *tieks*, kiekybę. Pvz.:

1. O vyriškis, kuris *tieks* pamilsta molerį, *jog* akimi jos mato, jos prolu protauja, jos norais savo norus matuoja — sumoterėja, ir gero iš jo nelauk. *V. Kr.*, 56. 2. Pripasakoja, primeluoja *tieks*, *jog* vaikai net sodžiun grįžti bijo, o ypač jei pakelėje yra bala ar pirtis. ... *V. Kr.*, 60. 3. Sako, kad Stragainių riterių dvaras turėjęs *tieks* žemės, *jog* ponai ir patys nežinoję, kur jų laukų riba. *I. S.*, 5. 4. Perlūžime atsiranda *tieks* daug šeberkščių iš abiejų galų, *jog* niekaip jo atgal nebeatstatysi. *Vžg.*, 100. 5. Ir buvo *tieks* laimingas, *tieks* to pilnas, *jog* ničnieko daugiau ir nebegeidė iš gyvenimo. *Vžg.*, 72. 6. ...Laukiniai žmonės tiki, kad į paveikslą *tieks* pereina originalo gyvybės, *jog* gyvasis žmogus, iš kurio yra atmuštas portretas, paskum nebegalys ilgai gyventi. *Urv. žm.*, 44. 7. ...Prie buomo *tieks* prisirinko žmonių, *jog* jie nustojo kelio pinigų rinkiko bulvių lauką. *J. B.*, 115. 8. Vi-

sa... rodės nebe jos, tik jo... *Tiek* jo, *jog* bet kieno pasikėsinimas atimti tai būtų sunkiausias nusidėjimas septintajam dievo įsakymui. *Vžg.*, 29. 9. Tik galvomis atseka stori, aukštyn kupromis išvirtę sprandai; *tieks*, tau rodos, galingi, *jog*, pajungus už jų, jaučiai nubrauklę į lomą visą kriaušių. *Vžg.*, 65. 10. Manyk žmogus, galvok kiek nori, nieko neišgalvosi. — kad ir *tieks* proto turėtai, *jog* visas žvaigždes danguje suskaityti galėtai. *V. Kr.*, 56.

Siuos visus šalutinius sakinius taip pat galėtume pavadinti padarinio (pasekmės) sakiniais, nes jais pasakome tam tikrą pagrindinio sakinio veiksmo padarinį, iš kurio jau sprendžiame ir apie kiekybę, atskleisdami atliepiamojo žodžio *ties* turinį. Čia, kaip ir jau minėtuose šalutiniuose kokybės sakinuose su atliepiamuoju žodžiu *taip*, iškyla ir priežastiniai santykiai: akcentuojamoji veiksmo kiekybė yra šalutiniu sakiniu reiškiamo naujo vaizdo priežastis. Ji ypač akivaizdi ten, kur pagrindiniame sakinyje kiekybė yra jau pasakyta žodžiais *ties daug*: pvz. (4 sak.), kodėl jo atgal nebeatstatysi? — nes perlūžime atsiranda *ties daug* šeberkščių. Nurodytoji kiekybė *ties daug* yra šalutiniu sakiniu išreikštos minties priežastis.

Atkreiptinas dėmesys ir į tuos atvejus, kada leksikos pakitimai nulemia ir sintaksės santykius. Šiuo atveju šalia *ties* galingi (9 sak.) arba *ties* laimingas, *ties* to pilnas (5 sak.), kaip ir su atliepiamuoju žodžiu *taip*, galėtų būti pasakyta: *tokie* galingi, *toks* laimingas, *toks* pilnas. Sakinio konstrukcija liktų nepakitusi, bet prievoksmio *ties* pakeitimas įvardžiu *toks* šiek tiek pakeistų minties atspalvį. Tada būtų akcentuojama ne kiekybė, o ypatybė, ir tokius padarinio sakinius pagal tradiciją vadintume šalutiniais tarinio sakiniais.

Jog — šalutinių priežasties aplinkybės sakinių jungtukas

Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje jungtuku *jog* šalutinių priežasties aplinkybės sakinių paprastai nejungiamo. Bet gyvojoje kalboje ir dabar tokia reikšmė *jog* galėtų būti vartojamas. Tai rodo A. Juškos užrašytos dainos, J. Basanavičiaus pasakos, kur kai kurie *jog* visiškai atitinka literatūrinės kalbos jungtuką *kadangi*. Ypač dažnas tokios prasmės jungtukas *jog* Žemaitės raštuose. S. Daukanto, M. Valančiaus ir kitų tuo pat metu rašiusių žemaičių rašytojų (L. Ivinskio, J. Dovydaičio ir kt.) raštuose, jungiant šalutinius priežasties sakinius, ir *jog*, ir *nes* vartojami be reikšmės skirtumo, tik su jungtuku *nes* sakiniai vartojami postpozityviškai, o su *jog* — ir prieš, ir po pagrindinio sakinio.

Kad dabar esame nepratę ir nesame linkę literatūrinėje kalboje vartoti *jog* šalutiniams priežasties aplinkybės sakiniams jungti, rodo ir Žemaitės raštų 1948 ir 1956 m. leidimai: 1948 metų leidimo *jog* tokiais atvejais 1956 metais visur pakeistas į *nes* arba *kad*, pvz.:

1948 m.

1. Parsidanginęs rado trobas įsmegusias į purvyną mažne ligi pat langų, sienas supuvusias per tai, *jog* be jokio stogo kur-ne-kur po šiaudų lapelį kėkso. *Z.*, I, 232.

1956 m.

1. ...Rado sienas supuvusias, troba be jokio stogo... *Z.*, I, 226.

2. Gaila sūnelio, *jog* tėvas burniuoja. *Z., I, 159.*

3. Ar užtat pyksti, *jog* per nedėlią uždirbau (rejetą rublių tau ant tabokos. *Z., I, 183.*

2. Gaila sūnelio, *kad* tėvas burniuoja. *Z., I, 105.*

3. Ar už tai pyksti, *kad* per nedėlią uždirbau... *Z., I, 128.*

Nors J. Jablonskio raštuose *jog* labai dažnas, bet šalutiniai priežasties aplinkybės sakiniai juo nejungiami. Jis pats apie tai kalba 1893 m. „Varpo“ Nr. 5, 72—75 psl. Jis rašo, kad *jog*, kurį atitinka latvių kalbos *jo* „nes“, senuosiuose raštuose kartais reiškia ir „nes, kadangi“: tokios reikšmės *jog* turime 1598 metų katekizme (*J. J., IV, 23*). Labai retai, bet yra pasitaikę keli tokios reikšmės sakiniai su *jog* P. Cvirkos ir Vaižganto raštuose. Apskritai, šalutinių priežasties aplinkybės sakinių su šiuo jungtuku mūsų dabarties raštuose nedaug.

1. Malonu čia sėdėti, labiausiai *jog* greta tavęs. *Z., I, 134.* 2. Bet tankiai žemaičių virtinės... gandinio tuos naujus apaštalus, užvis, *jog* pagonyš neapkentė latvių perkrikštų kaipo nuokartų ir vokiečių tarnų. *S. D., 54.* 3. Dėkui dievui, ponui dievui, *jog* saulelė nusileido. *L. D., I, 235.* 4. Tulas ūkininkas neturėjo laimės savo namuose, *jog* visi jo vaikai po užgimimui tuojau numirdavo. *J. Bs., III, 315.* 5. ...Tuos varnus rada vagys, kurių buvo dvylika, — o *jog* praalkę buvo, užėmė, sukūrė ugnį kepti. *J. Bs., II, 68.* 6. Pyrma dalis man prygul nes asz esmu Leus Antra teypog man, *jog* esmu atwožneusis Ir tretę atymšiu nes esu stypreusis. *A. S. 7.* O *jogiej* wienam geriant sunku kitam užsiturtie, del to wisi isz wiena perwini esam arielka isz musu žemes iszwaritie. *Siaul. sen., 35.* 8. *Jog* diena wasaras labay buwa karszta, diel to layku apsisztojom namose wiena praszziokle. *J. R., 135.*

Savo reikšme, sintaksiniu-loginiu santykiu su pagrindiniu sakiniu tokie šalutiniai sakiniai nėra tapatūs. Vienais iš jų, kaip mūsų cituoti, iš tikrųjų pasakome pagrindinio sakinio veiksmo priežastį, kaip ir tokiais pat šalutiniaisiais priežasties aplinkybės sakiniiais, kurie literatūrinėje kalboje jungiami jungtukais *kad, nes, kadangi*. Cia dabar ir reikėtų vartoti vieną kurį iš šių jungtukų arba dalelytę *juk, pvz.: ...kad* greta tavęs (1 sak.); ...*nes* pagonyš neapkentė... (2 sak.) ir pan.

Bet kai kurie jungtuku *jog* prijungti sakiniai iškelia ir naują dalyką, o ne vien pasako veiksmo priežastį. Pvz.:

9. Ant galo rasis tokių galvočių, kurie kernos mane, *jog* aš darbus Lietuvos ir Žemaičių trumpai teaprašiau. *S. D., 45.* 10. Ne vienas skaitlytojas, skaitydamas mano raštus, rūgos, *jog* aš anuose lietuvius ir žemaičius daugelyje vietų gėriu, o darbus ir karus krikščionių peikiu, kaipo neteisingai daromus. *S. D., 45.* 11. ...Dėlkogi lietuviai ir žemaičiai negali stengti, idant pasiektų tą laiptą šviesybės, ant kurio išsikėlė kitos giminės? Užvis, *jog* kiekvienas gali pelnyti garbę ne tiktai vienu kardu, bet ir pačiu mokslu. *S. D., 42.* 12. Atėnai ne dėlto vien yra garbinami, *jog* Kserkso galybė sutvėrė, bet *jog* buvo gudrybės viso svielo iškala. *S. D., 42.* 13. Dėltogi linksminasi dar šiandien šviesus graikas, *jog* yra pasaulio mokytojas, o didžiuojasi stiprus romėnas, *jog* parašė įstatymus visam svetui. *S. D., 42.* 14. Monika... galvojo, kad ponai tik dėl to su ja tokie meilūs, *jog* ji geroje vietoje sėdi, o gal dėl to, kad vyras artistas. *P. C., 76.*

Cia jungtukas *jog* turi ir atliepiamuosius žodžius, parašytus arba numanomus: *už ką* (9, 10), *dėl ko* (11), *dėl to* (12, 13, 14). Kadangi šiais sakiniiais taip pat atskleidžiamas santykiniais ar parodomaisiais įvardžiais

pagrindiniame sakinyje tik nurodytas, bet nepasakytas dalykas (papildinys), tuos pačius šalutinius sakinius galėtume laikyti ir šalutiniais papildinio sakiniais, tuo pateisindami ir jungtuko *jog* vartojimą. Tik dažnesnė priežastis prielinksnio *dėl* reikšmė leidžia įžiūrėti ir priežastinius santykius.

Susiduriame ir su trečiuoju atveju, kai šalutiniu sakiniu atskleidžiamas pagrindinio sakinio priežastis aplinkybės — veiksminio daiktavardžio — turinys ir paaiškinama, ar toliau išplečiama pati priežastis. Pvz.:

15. Suskudo jos širdis: ne tiek drabužių gailėjosi, kiek iš apmaudo, *jog* niekaip negali vyro prižadinti. *Z., I, 76.* 16. Saldžia šilima apkaito Zosei širdis iš džiaugsmo, *jog* vyras netikėtai, o taip širdingai ją pasveikino. *Z., I, 477.* 17. Kaip tada beišdildysi širdyje panieką ir bailę, *jog* namuose atsirado nebe tikras žmogus? *Vžg., 127.* 18. ...Miešiviai raštus sandarų ir paliaubų lietuvių ir žemaičių nelaukė, bet per neapykantą, *jog* anuos pagonys rašė, degino ir naikino. *S. D., 58.*

Sakinius, atskleidžiančius daiktavardžiu reiškiamos sakinio dalies turinį, esame linkę laikyti šalutiniais pažyminio sakiniais, nes jais patiksliname patį daiktavardį arba jo ypatybę. Tačiau šiais sakiniais atskleidžiame ne tik daiktavardžio ypatybę, bet ir veiksmo, iš kurio tas daiktavardis kilęs, priežastį: kodėl, iš kur tas apmaudas? vadinasi, kodėl ji pyko? (15); arba kodėl iš džiaugsmo? — kodėl džiaugėsi? (16); arba kodėl panieką ir bailę — kodėl niekino ir bijojo? (17); arba kodėl per neapykantą? — vadinasi, kodėl neapkentė? (18). Čia ir neapykantos (18), ir džiaugsmo (16), ir apmaudo (15) ir kt. priežastys yra pasakytos šalutiniais sakiniais. Tokiu būdu, ir čia iškyla lyg dvigubas santykis — pažymimasis-priežastinis, todėl čia ir jungtuko *jog* vartojimas, manytume, nėra smerktinas. Pasakius su priežasties jungtukais (*nes, kadangi*), išskiltų tik viena priežastis, ir tuo tik susiaurintume šių sakinių mintį.

Lietuvių kalbos žodynas⁴ nurodo ir 5-ją jungtuko *jog* reikšmę — „jei“. Bet su tokia reikšme sakinių nagrinėtoje literatūroje nerasta. Reikia taip pat abejoti, ar žodyne duoto sakinio jungtuką *jog* atitinka „jei“ reikšmė: „*Jog* aš tave nepaimsiu, korok mane“. Greičiausiai, čia yra priežasties reikšmė, atitinkanti jungtuką *kadangi, kad* arba dalelytę *juk*.

Kitos pastabos dėl jungtuko *jog* vartojimo

1. Kalbėdami apie tikslo-siekimo sakinius, minėjome, kad su tariamąja nuosaka vartotinas jungtukas *kad*. Čia reikia išskirti dar tokius atvejus, kada su tariamąja nuosaka yra vartojamas ir jungtukas *jog*. Kai norime išreikšti tam tikrą prielaidą arba kai kalbame apie būsimuosius tariamus, lik numanomus dalykus, vartojame tariamąją nuosaką — tokiais atvejais šalutiniame sakinyje gali būti vartojamas jungtukas *jog*. Pvz.:

1. Kaip tai atsitiktų, jis nenumanė; jautė tačiau, *jog* būtų katastrofa. *Vžg., 53.*
2. Adomukas... vis dėlto atminė, *jog* jūdvių, ypač dėdės, motutė nepagirtų... *Vžg., 114.*
3. ...Man taip įdomu buvo viską pamalyti, *jog* tarytum už šimto mylių eitau, kad tik pamatytau. *V. Kr., 116.* 4. Grafas netikįs, *jog* parceliacija, dvarų plėšymas atneštų

⁴ Lietuvių kalbos žodynas, IV, V., 1957, 352 psl.

naudą patiems žemdirbiams. *P. C., 33.* 5. Mes nieko negalime viltis nuo tų brolių, negut to, *jog* anie mūsų nekaltu krauju suteptų savo kalavijus. *S. D., 46.*

2. Dabartinėje literatūrinėje kalboje šalutiniai sakiniai su jungtuku *jog* vartojami tik po pagrindinio sakinio. Tik S. Daukanto, M. Valančiaus ir kitų tuo pat metu rašiusių raštuose šalutiniai sakiniai su *jog* randami ir prieš pagrindinį sakinį, ir po jo, išskyrus tuos atvejus, kai *jog* turi atliepiamuosius žodžius *toks, -ia, taip, tiek*: tada šalutinis sakiny su *jog* eina po pagrindinio sakinio. Tačiau ne visos tarmės jungtuką *jog* vartoja ir jį pažįsta, todėl jis iš raštų dėl fonetinio panašumo dažnai painiojamas su dalelyte *juk*, kuri, sustiprindama ankstesnės minties motyvavimą naujuoju sakiniu, vartojama didesniai įtikinimui. Su jungtuku *jog* sudėtinio sakinio pradžioje ir randami šalutiniai priežasties aplinkybės sakiniai, kurių jungtukas *jog* savo prasme beveik atitinka dalelytę *juk*. Tai patvirtina ir Žemaitės raštų 1956 m. leidimas, kur *jog* panašiais atvejais pakeičiamas dalelyte *juk*. Pvz.: „— Begu tamsta nežinai? — užsišoko motina. — *Jog* moteriškos darbo nėra ko parodyti“. *Z., I, 116.* 1956 m. leidime šis *jog* jau pakeistas dalelyte *juk* (*Z., I, 173.*) 1948 m. leid.: „— Kaip yra sakoma: *jog* šuo iš bado ėda ir varles“. *Z., I, 169.* O 1956 m. leid. sakoma: „...*Juk* šuo iš bado ir vaboles ėda“. *Z., I, 115.* Panašūs liaudies dainų ir pasakų pavyzdžiai taip pat rodo, kad *jog* ir *juk* tarmėse yra kai kur painiojami. Pvz.:

1. *Jog* tau reikia atsiskirti, tujen pati žinai. *L. D., I, 51.*
2. Kol jaunavom, kol stipravom, tai nieko nebojom, *jog* dar toli yra maras, taip savei dūmojom. *L. D., II, 73.*
3. *Jog* katrie razumni, visi ją uvožokit, *jog* katra galinė, visi ją dabokit. *L. D., I, 39.*
4. ..Bereikalo gervę nevedžiau, kaip atėjo, *jog* ji gana gera paukštis. *J. Bs., II, 126.*

Beveik visais šiais atvejais dabar mes *jog* vietoje pasakytume tik dalelytę *juk* (1, 2, 4) arba kitą kurį jungtuką (3).

3. Tarp vartojamų tame pačiame sakinyje jungtukų *kad* ir *jog* prasmės skirtumo nėra. Kadangi *kad* būdingesnis šnekamajai kalbai, jis dėstomajai minčiai, rodos, teikia daugiau kasdieniškumo, paprastumo. Tuo tarpu jungtukas *jog* būdingas daugiau raštų kalbos stiliui, todėl jo vartojimas teikia kalbai deklaratyvaus atspalvio. Bet pavartoti tame pat sakinyje abu jungtukai išskiria abi mintis, atkreipdami klausytojo ar skaitytojo dėmesį į kelis kalbamuosius dalykus. Pavyzdžiui, palyginkime du šalutinius vieno laipsnio sakinius iš J. Basanavičiaus pasakų rinkinio: „...*Ji* išgirdo balsą savo viro iš gelmės marių, *jogiai* papjovė su dalgiais jos broliai ir *kad* būtent Drebulė išdavusi jiems jo šūkį“. *J. Bs., III, 320.*

Vienu ir tuo pačiu jungtuku sujungti abu šalutiniai sakiniai susilietų, o dabar kito jungtuko pavartojimas padeda pabrėžti naują mintį, kurią čia dar sustiprina ir dalelytė *būtent*.

Todėl tokiais atvejais, kai norime dėstomas mintis išskirti, vartotini abu jungtukai⁵. Pvz.:

⁵ Vienas kitas rašančiųjų norėtų šiems jungtukams skirti tam tikrą vietą: pirma vartoti *kad*, o antrą sakinį pradėti jungtuku *jog*. Nagrinėjamieji sakiniai rodo, kad mūsų raštuose šiems jungtukams nėra reikalo kokios vietos skirti ir jie vienodai dera ar vienai ar kitaip pavartoti.

1. Papasakojo jiems, *kad* šnekąs, *jog* jau turįs visus tris. *J. Bs., III, 298.* 2. Zinau aš, *jog* tingėti — nuodėmė, ir senutė sako, *kad* dykai valgoma duonelė verkia. *Z., I, 151.* 3. Geriausia būtų, mums rodo, *kad* mokytojai pripažintų, *jog* įprastas dabar antrininkų sakinio dalių ir sakinių tyrinėjimas arba nagrinėjimas, giliau į jį pažiūrėjus, yra ne tiek gramatikos, kiek logikos dalykas. *J. J., II, 262.* 4. Tuo reikalu mes, žinoma, sakome, *kad* dievo netikime, ir labai gerai žinome, *jog* dievo vardu kalbėjo dvasininkija, kalbėjo dvarininkai, kalbėjo buržuazija, *kad* galėtų vykdyti savo išnaudotojiškus interesus. *L. R., XXXI, 259.* 5. Kartoju, *jog* niekad nebuvo nė vieno fakto, *kad* Centro Komitetas nušalintų nuo darbo mažumą. Pabrėžiu, *jog* drg. Martovas ir pats pripažįsta, *kad* jis neturi neteisingo, vienapusiško arba šališko literatūros paskirstymo faktų. *L. R., VII, 162.*

4. Jungtukai *kad* ir *jog* gali būti lengvai pakeičiami vienas kitu, tik prijungiant šalutinius veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio ir būdo aplinkybės sakinius.

SANTRUMPOS

- A. G. — A. Gudaitis-Guzevičius. Kalvio Ignoto teisybė, V., 1952.
 A. S. — Baykas... Išguldytas par kuniga Antona Sawicki, 1835, VVU rankraštynas.
 A. V. — A. Vienuolis. Raštai, V., 1953—1955.
 A. Vc. — A. Venclova. Raštai, V., 1955.
 I. S. — Ieva Simonaitytė. Pikčiurnienė, V., 1953.
 J. B. — N. K. Andersen. Pasakos. Vertė J. Balčikonis, V., 1957.
 J. Bs. — Yvairios Lietuviškos Pasakos. Surinko D. J. Basanavičius, K., 1928.
 J. J. — Jablonskio raštai. Redagavo J. Balčikonis, K., 1935.
 J. R. — Jonas iz Swisloczes... izgulditas... par Juozapa Rupeyka, Wilniuje, 1823.
 L. D. — Lietuviškos dainos. Užrašė Antanas Juška, V., 1954.
 L. R. — V. I. Leninas. Raštai, VII ir XXXI t. V., 1951. 1955.
 P. C. — P. Cvirka. Žemė maitintoja, V., 1951.
 S. D. — Simonas Daukantas. Rinktiniai raštai, V., 1955.
 S. D., rankr. — Simonas Daukantas, VVU rankraštynas.
 S. N. — Salomėja Nėris. Poezija, I t., V., 1946.
 Šiaul. sen. — Sžiauleniszkis senelis, I d., Wilniuja, 1860.
 Ūrv. žm. — D. Korobčevskio Ūrvinis žmogus, K., 1931 (Rygiškių Jono redaguotas).
 V. Kr. — Vincas Krėvė. Apsakymai ir padavimai, V., 1955.
 Vžg. — Vaižgantas. Vaizdai, V., 1947.
 Z. — Žemaitė. Raštai, I—VI t., V., 1956—1957.
 Žem. vysk. — Motiejus Valančius, VVU rankraštynas.

УПОТРЕБЛЕНИЕ СОЮЗА *JOG* „ЧТО“ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

Ю. ЖУКАУСКАЙТЕ

Резюме

В современном литовском языке союз *jog* синонимичен союзу *kad*. Употребляется *jog* в сложноподчиненном предложении с последовательным подчинением или в смежных предложениях, когда имеется несколько прилагательных, которые могут быть присоединены и союзом *kad*. Чтобы избежать повторения, обычно употребляются оба эти союза.

Союз *jog* не имеет никакого лексического значения. Его всегда может заменить союз *kad*, но вместо союза *kad* не всегда можно употребить союз *jog*. Многочисленные примеры показывают, что в современном литературном литовском языке никакой разницы в употреблении союзов *jog* и *kad* в определенных случаях нет, хотя надо сказать, что для разговорной речи более характерен союз *kad*.

Чаще встречается союз *jog* у писателей с жемайтским диалектом. А жемайтские писатели второй половины XIX в. (С. Даукантас, М. Валанчюс и др.) исключительно употребляли только *jog* в тех случаях, где сейчас возможны и *jog*, и *kad*.

Но сравнивая употребление союзов *jog* и *kad* в современном литературном языке, можно сделать такие выводы:

1. В современном литовском языке более употребителен союз *kad*, а союз *jog* чаще встречается в письменной речи, поэтому его употребление в предложении вносит в речь книжный оттенок.

2. Союз *jog* употребляется чаще всего (у некоторых современных писателей почти всегда) в придаточных следствия, когда в главном имеются соотносительные слова *toks*, *-ia*, *taip*, *tiek* „такой, -ая, так, столько“.

3. Вообще союз *jog* наряду с *kad* может употребляться только в сложных предложениях с придаточными подлежащими, сказуемыми, дополнительными, определительными и с придаточными предложениями следствия; сравнительно очень редко встречается с придаточными причинными. Но когда такие придаточные имеют еще оттенок цели, союз *jog* не употребляется: его заменяет *kad*.

4. В современном литературном языке придаточные с союзом *jog* употребляются только постпозитивно.
